

**XX. YÜZYIL BAŞLARINDA DOĞU ÇUKUROVA'DA FIRTINALI
HAYAT VE FETTAHOĞULLARI****STORMY DAYS IN ÇUKUROVA AT THE BEGINNING OF THE 20th
CENTURY AND FETTAHOĞULLARI***Necati DEMİR****Özet:**

Fettahoğulları, Oğuz coğrafyasının hemen her köşesine yayılmıştır. Osmanlı Dönemi kayıtlarında *Fettah*, *Fettahlı* / *Fettahlu*, *Fettahlıgil*, *Fettahoğlu* ve *Fettahoğulları* olarak geçmektedir. İran'ın Horasan şehrinde 700'lü yıllarda başlayan yolculukları, öyle anlaşılmaktadır ki yüzlerce yıl sürdükten sonra Viyana'ya kadar uzanmıştır. Oğuzların *Bayındır boyu*, *Ağcakoyunlu oymağına* mensup aileye Türkiye'nin yaklaşık kırk ili ile Türkmenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova'da rastlamak mümkündür. *Fettahoğulları*'nın Kahramanmaraş ve Osmaniye çevresine yerleşen bölümü, 1918'de Çukurova'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi sürecinde düşman kuvvetleri karşısında örnek bir mücadele sergilemişlerdir. Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları ile birlikte hareket ederek Fransız ve Ermenileri bu bölgeden çıkarmada çok önemli rol oynamışlardır. Daha sonra Batı Cephesi'ndeki mücadeleye de katılmışlar, Yunanlıları Türkiye topraklarından çıkarmada büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Bu başarılarından dolayı aile mensuplarını Türkiye Büyük Millet Meclisi, dolayısı ile Mustafa Kemal Atatürk, İstiklal Madalyaları ile ödüllendirmiştir.

Anahtar kelimeler: Çukurova Cephesi, *Fettahoğulları*, Kuvâ-yı Milliye.

Abstract:

Fettahogullari has overrun everywhere in Oghuz's places. They have been named in recorded sources as *Fettah*, *Fettahlı* / *Fettahlu*, *Fettahlıgil*, *Fettahoğlu* ve *Fettahoğulları* during Ottoman Empire period. It can be understood clearly that their journey had been started from Khurasan in Iranian since 700 and spreaded go back to Vienna. *Fettahogullari* that belonged to Oghuz's *Bayındır* and *Ağcakoyunlu* tribes has been spreaded go back to Turkmenistan, Azerbaijani, Iranian, Iraq, Syria, Western Thrace, Bulgaria, Macedonia, Kosovo and 40 different countries of Turkey. *Fettahogullari* that has placed Kahramanmaras and Osmaniye has been fought against Frenchman in 1918. Mustafa Kemal Atatürk and his fellow shoulder have taken an important role in fight off Frenchman and Armenians. After than, they have crusaded at

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi – Ankara demir_necati@hotmail.com

western front and driven back Greeks. For rewarding these achievements Grand National Assembly of Turkey, before it Mustafa Kemal has been remunerated them with Independence Medals.

Key words: Çukurova Front, Fettahoğulları, National Forces.

Giriş:

Türk milleti her şeyden habersiz bir biçimde tarlasında bahçesinde çalışırken 16 Mayıs 1916'da İngiliz ve Fransızlar Leningrat'ta bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre İngilizler Filistin ve Irak'ı; Fransızlar ise Suriye ve Güney Anadolu'yu alacaklardı. Bu durumda İskenderun ve Mersin Limanları, Ergani madenleri, Çukurova'nın pamuk tarlaları Fransızların olacaktı. Anlaşma gereğince Fransızlar; 11 Aralık 1918'de Dört Yol'u, 17 Aralık 1918'de 1500 kişilik ordu ile Mersin'i, 19 Aralık 1918'de Tarsus'u, 21 Aralık 1918'de Adana'yı işgal etti. İşgal aynı günlerde kuzeye ve doğuya doğru genişledi. Antep 15 Ocak 1919'da, Maraş ise 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edilmiş, 29 Ekim 1919 - 1 Kasım 1919'da Fransızlara teslim edilmiştir¹.

Fotoğraf 1: Fransız Ordu Komutanını Adana'da Tören ve Dualarla Karşıllayan Ermeni Papazlar ve Halk²

¹ Fransızlar, ilk olarak İngilizlerin işgal etmiş olduğu kışla ve Amerikan Koleji'ni ele geçirdi. Daha sonra halkın muhtemel karşı koymasını önlemek amacıyla şehrin ortasında bulunan ve hakim yerlerden biri olan Abarabaşı ve Ermeni Katolik Kilisesi'ne yerleştiler. Şehrin doğusunda bulunan Alman Eytam Hanesi'ni (yetimhanesi), biraz dışında olan Alman Çiftliği'ni, batısında bulunan Tekke Kilisesi'ni, güneyinde yer alan çarşıdaki hanları ve sonunda kaleyi işgal ettiler. (Geniş bilgi için bk. Ahmet Eyicil, "Maraş Savunması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 61, C. XXI, Mart 2005).

² Palu du Véou, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, Paris 1954.

Bu arada işgal günlerinde Fransa'da yayımlanan gazeteler, Çukurova'nın önemini kendi halkına anlatmaktaydı. Artık Fransa'nın ihtiyaç duyduğu pamuğun üretileceği yer Fransızlarındı. Ayrıca bu yörenin buğday, arpa, çavdar, pirinç, tütün, ipek ve orman ürünleri bakımından çok zengin olduğu, Fransa'nın dış ticaret bağımlısı olmaktan kurtulacağı duyurulmaktaydı³. Musul petrollerinin anahtarları da ellerindeydi⁴.

Fransızlar; işgal ettikleri yerleşim birimlerinde ilk olarak mahallî, mülkî ve idarî Türk âmirlerini görevden almış, yerlerine Fransız ve Ermenileri atamıştır⁵.

Durumun ciddiyeti karşısında yöre halkının bir bölümü İç Anadolu Bölgesi'ne göçmüş, diğer bir bölümü de aileleri ile birlikte dağlara çekilmişlerdi. Türkler, kendilerini korumak için dağ başlarına çekilirken Ermeniler ise Anadolu'nun hemen her yöresinden, Çukurova'da bir Ermeni Devleti kurma umuduyla, bu bölgeye göçmeye başlamışlardı⁶.

İşgaller karşısında güneyde yaşayan Türkmenler, tam bir şaşkınlık içerisinde düşmüşlerdi. Düzenli orduların son derece yetersiz oluşu, Fransızların uzun süredir dünyanın her yerinde işgaller gerçekleştiren güçlü ordulara sahip bulunması, bu bölgeye göçenlerle birlikte yaklaşık 10.000'e ulaşan Ermeni askerinin içeriden çökertme hareketleri karşısında yörede yaşayanlar çaresiz kalmışlardı. Ayrıca ülkenin birliği ve bütünlüğü yanında olması gereken pek çok aydın geçinen zevat, Türk milletinin yanında gibi görünüp çoktan Fransız tarafına geçmiş, gazetelerde ve toplumda Fransızların asilliğini ve büyüklüğünü savunmaktaydı⁷. Ayrıca Fransızlara karşı geliştirilecek bir hareketin asla başarıya ulaşamayacağını delilleri ile beraber anlatmaktaydılar.

Bütün bu kargaşa içerisinde bölge insanı şaşkınlığını çabuk atlatıp, doğru safa geçmişti.

Çukurova yöresinde yaşayan Ermenilerin oluşturduğu çeteler ile Fransız birlikleri, 19-24 Aralık 1918'de Osmaniye, Bahçe ve çevresini de işgal etmişlerdir. Osmaniye ve Bahçe işgal edildikten sonra, çevrenin ve demiryollarının kontrolü için Ağcakoyunlu köyünün hemen yanında bulunan *Yarbaşı istasyonuna* bir tabur Ermeni ve Fransız askeri yerleştirilmiştir.

³ Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara 1999, s. 10-11.

⁴ Yaşar Akbıyık, "Millî Mücadele'de Güney Cephesi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 15, Ankara 2002, s. 812.

⁵ Akbıyık, agm, s. 816; Çelik, age., s. 66; Fransız-Ermeni işbirliği konusunda geniş bilgi için ayrıca bk. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, C. IV, *Güney Cephesi*, Ankara 2009, s. 219.

⁶ Doğu Anadolu'da büyük Ermenistan kurulmasının imkansızlığını gören İtilâf Devletleri; Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisinde, Diyarbakır'ın da ilhakı ile bir Ermenistan oluşturmaya karar vermişlerdir (Geniş bilgi için bk. Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara 1999, s. 80).

⁷ İhanet edenler hakkında geniş bilgi için bk. Damar Arıkoğlu, *Hâtralarım*, (Tarihsiz), s. 87-88.

Necati Demir

XX. Yüzyıl Başlarında Doğu Çukurova'da Fırtınalı Hayat ve Fettahoğulları

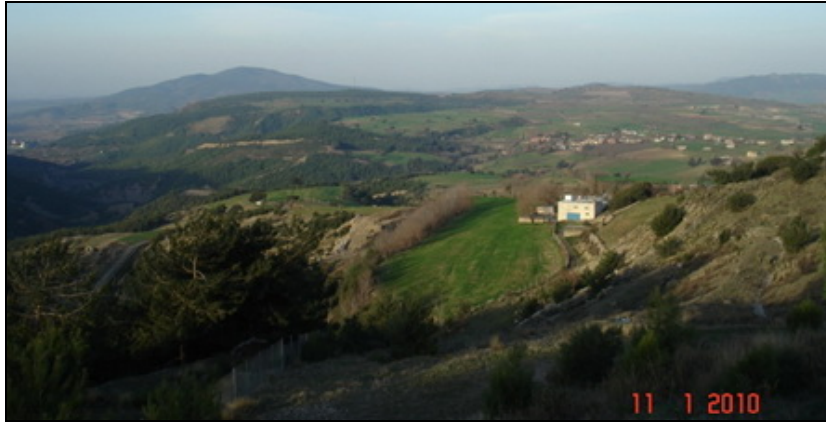
Stormy Days in Çukurova at the Beginning of the 20th Century and Fettahoğulları

Fotoğraf 2: Fransızların Tren Yollarını Kontrol Etmek Amacıyla Yakınlarına Ana Karargâh Kurdukları Yarbaşı İstasyonu

Yarbaşı istasyonuna yakın bir konumda olan Ağcakoyunlu köyü, çevreye hakim bir tepe üzerinde bulunduğu için Fransızlar; karayollarını, geçitleri ve çevredeki köyleri de kontrol edilebilecekti.

10

Fotoğraf 3: Fransızların Ana Karargâhlarını Kurdukları Ağcakoyunlu Köyü Sırtları

Fransızlar, bir bölük Ermeni askerini de Haruniye (Düziçi)'deki Ermeni mahallesine yerleştirmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Fransızlar; Osmaniye, Haruniye (Düziçi) ve Bahçe'ye kendi askerî elbiselerini giydirdikleri 1000 kişilik Ermeni ordusu yerleştirmişlerdi⁸. Fransız ve

⁸ Ahmet Cevdet Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*, (Tarihsiz), s. 94.

Ermenilerden oluşan kuvvetler, Bahçe⁹, Hasanbeyli ve Haruniye (Düziçi)'de¹⁰ Türklerin evlerini yakmışlar, mallarına ve tarlalarına el koymuşlardı. Halk korkudan, panik içerisinde dağlara kaçmaya başlamıştır. Halkın bu göçü, yörede “Kaçkaç” olarak adlandırılmıştır. Ayrıca yalnız yakaladıkları Türkleri, fırsat buldukça öldürüp kuyulara atmışlardır. Bunlardan birisi de Hasanbeyli olayıdır. Fransızlar ve Ermeniler yakaladıkları Türkleri öldürüp Hasanbeyli'nin tepesindeki Kemik Kuyusu'na atmışlardır. Halk panik içerisinde kayıplarını arar. Akıllarına Kemik Kuyusu gelir. Kemik Kuyusu'na gittiklerinde görürler ki kuyu ceset ile dolmuştur¹¹.

Bölgede yaşayan Türkler hem içeriden hem de dışarıdan tam anlamıyla kuşatılmıştı. Bölgedeki Ermeni askerinin toplam sayısının 10.000 üzerinde olduğunu ayrıca belirtmek gerekir¹².

1. Fransız - Ermeni İşgaline Karşı Yöre Halkının Teşkilatlanması ve Fettahoğulları:

Yağmalamalar, hakaretler ve saldırılar devam ederken üzerindeki şaşkınlığı atan ve çaresizlikle kendisinin boğuşması gerektiğini anlayan yöre halkı, teşkilatlanmaya başlamıştır.

Bu sırada Fransızlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün görevlendirdiği Kılıç Ali ve Yörük Selim'in öncülüğünde Maraş'tan kanlı bir savaş sonunda, 11-12 Şubat 1920 gecesi atılmıştır. Fransızlar, çok büyük kayıplar vererek Osmaniye'ye geri çekilmek zorunda kalınca¹³ iyice asabîleşmişler, Türklerden bunun öcünü almak için Osmaniye'de Ermeni fedailerini Türklerin üstüne saldırtmak ve onları elden geldiğince sindirme yolunu tutmuşlardı¹⁴.

Çukurova işgal edildikten sonra İstanbul'da “Kilikyalılar Cemiyeti” kurulmuş, bu teşkilat Fransızlara ve Ermenilere karşı mücadeleye destek vermiştir¹⁵.

Memleketin maruz kaldığı bu haksız işgal karşısında Mustafa Kemal Atatürk'ün görevlendirdiği ve Aydınoğlu Osman Tufan ve Yörük Selim Bey'in

⁹ Hasanbeyli ve Bahçe'de Fransız ve Ermenilerin Türk halkına yaptığı dehşet verici katliamlar, zulümler ve diğer konular için bk. Abdullah Remzi Gül, *1909 Adana Olayları ve Bahçe'de Kurtuluş Mücadelesi*, Mersin 2004.

¹⁰ Haruniye (Düziçi)'de Fransız ve Ermenilerin Türk halkına yaptığı dehşet verici katliamlar, zulümler ve diğer konular için bk. Zeki Türker, *Düziçi-Haruniye'nin Kurtuluşu*, İstanbul 1997; Çelik, age., s. 83.

¹¹ Geniş bilgi için bk. Gül, age., s. 177-183.

¹² Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983, s. 155.

¹³ Bu savaşta Türkler de çok büyük kayıplar vermiştir. Maraş'ın işgali sırasında Fransız-Ermeni işbirliği ile yaklaşık 4.000 Türk şehit olmuştur. Fransızlar ise 1000 askerini bu savaşta kaybetmiştir. (Eycil, agy.)

¹⁴ Belen, age., s. 156

¹⁵ Belen, age., s. 155.

önderliğinde¹⁶ Osmaniye, Haruniye (Düziçi), Bahçe, Yarpuz ve Islahiye'de Kuvâ-yı Milliye teşkilatı kurulmaya başlar.

Bu süreçte 4 Mart 1920'de Haruniye (Düziçi)'de *Müdafa-i Hukuk Cemiyeti* kurulmuş¹⁷, başkanlığına Bucak Müdürü *Hüseyin Hilmi Bey*, üyeliklerine *Mehmet Yeşil* (diğer adıyla Yeşiloğlu Mehmet), *Fettahoğlu Mehmet*, *İsmail*, *Ökkeş*, *Yazılmazoğlu Süleyman* getirilmiştir¹⁸. Adı geçen şahıslar, Osman Tufan Bey ile gizlice görüşmüşler, Osman Tufan Bey'den teşkilatlanma ve silahlanma konusunda emir almışlardır. Onlar da Haruniye (Düziçi)'ye döner dönmez, emirleri uygulamaya başlamışlardır¹⁹:

Fotoğraf 4: Güney Cephesi'nin En Önemli Merkezlerinden Haruniye /Düziçi

Osmaniye ve Bahçe işgal altında bulunduğu için Kuvâ-yı Milliye teşkilatı ve milis güçleri, Haruniye (Düziçi)'de şekillenmiştir. Yörük Osman Bey ile Aydınölu Osman kontrolünde Haruniye (Düziçi)'de üç Kuvâ-yı Milliye milis teşkilatı kurulmuştur. Kurulan milis teşkilatları bölükler şeklinde oluşturulmuş, hepsinin kumandası daha önce nahiye müdür vekilliği de yapan ve çevreyi iyi tanıyan *Fettahoğlu Hacı Mahmut*'a verilmiştir²⁰.

1. Bölük komutanı: Fettahoğlu Osman. Haruniye merkez, Hacılar köyü, Çamiçi köyü, Karkın köyü, Karaçarlı köyü, Karacaören köyü, Burgaçlı köyü, Elek köyü gönüllülerinden teşkil edilmiştir. Komutanlığını *Fettahoğlu Osman*,

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Bugünkü dille yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Ankara 2006, s. 310.

¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, Ankara 2009, s. 83.

¹⁸ Kuvâ-yı Milliye kurulduğunda Haruniye (Düziçi), Bahçe ilçesine bağlı bir nahiye durumundadır. Fakat kaza merkezinden büyüktür.

¹⁹ Recep Dalkır, *Millî Mücadelede Çukurova*, İstanbul 1961, s. 190; Çamurdan, age., s. 100.

²⁰ *Fettahoğlu Hacı Mahmut* ve bölüğünün faaliyetleri konusunda bilgi için bk. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, s. 223.

yardımcılıklarını *Fettahoğlu Mehmet (Fettahoğlu)* ve *Fettahoğlu Yusuf (Türker)* yürütmüştür.

2. *Bölük Komutanı*: Yeşiloğlu Mehmet. Kurtlar köyü, Gökçayır köyü, Zindegan köyü, Alibozlu köyü, Kuşçu köyü, Çotlu köyü, Elbeyli köyü, Bayındırlı köyü gönüllüleri ile kurulmuştur. Reisliğini Yeşiloğlu Mehmet, yardımcılıklarını da Hasan Telli ile Yusuf Türkoğlu yürütmüştür.

3. *Bölük Komutanı*: Kötüoğlu Mustafa²¹. Bostanlar köyü, Yazlamazlı köyü, Böcekli köyü, Çerçioğlu köyü, Pirsultanlı köyü, Karagedik köylerinde yaşayan gönüllülerle kurulmuştur. Bu bölüğün komutanlığını Kötüoğlu Mustafa, yardımcılıklarını Çerçioğlu Hüseyin, Göllü Ökkeş yürütmüştür²².

Bu üç bölüğün malî kaynağını ve harcamalarını, Haruniye (Düziçi) camisini de yaptıran eşraflarından *Fettahoğlu Hacı Halil* karşılamakta idi²³. Fettahoğlu Hacı Halil'in yanında yörenin aydın, vatansever ve cesur halkı, bütün varını yoğunu vatan savunması için harcamaya başlamıştı²⁴.

Türklerin düzenli orduları olmamasına ve mütareke gereği olarak düzenli ordu ile işgal kuvvetlerinin karşısına çıkamamasına karşın, Adana eski milletvekili Damar Arıkoğlu'nun ifadesiyle; “*Her çalının dibinde, her kayanın arkasında çeteler (milis güçleri) kum gibi kaynıyordu*”²⁵. Diğer taraftan Mersin, Adana, Haçın, İslahiye, Tarsus, Silifke, Karaisalı ve Osmaniye yöresinde yaşayan Türkmenler de milis kuvvetleri kurarak işgal sürecinde mücadeleler vermeye başlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk bu yapılanmayı Nutuk'ta şöyle anlatmaktadır: “*Fransız birliklerine karşı doğrudan doğruya Adana bölgesinde; Mersin, Tarsus, İslahiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında millî kuvvetler kurulmuş ve çok cesurca işe girişmişlerdi. Adana'nın doğu bölgesinde, Tufan Bey adıyla hareket eden Yüzbaşı Osman Bey'in kahramanlıkları kayda değer. Millî*

²¹ Düziçi'nde kurulan Kötüoğlu çetesi yaklaşık 200 kişiden oluşmakta idi ve bunlardan yalnızca 60 kişinin silahlı bulunuyordu (Geniş bilgi için bk. Abdullah Remzi Gül, *1909 Adana Olayları ve Bahçe'de Kurtuluş Mücadelesi*, Mersin 2004, s. 175-176).

²² Zeki Türker, *Düziçi-Haruniye'nin Kurtuluşu*, İstanbul 1987, s. 5.

²³ Fransız ve Ermeni güçlerinin modern silahlarının karşısında halkın örgütlenmesi de bir şey ifade etmiyordu. Zira sivil halkın elinde başlangıçta şahsî tabancası ve av tüfeğinden başka bir şey yoktu. Bu silahların mermileri de mağarada yatan hayvanların gübrelerine kömür ve kükürt katılarak elde edilen “*Farsak barutu*” ile doldurulmakta idi. Farsak barutu ile doldurulan silahlar çoğu zaman patlamaz, patlamadığında düşmana davetiye çıkarılırdı. Patladığında ise silahtan aşırı duman çıkar, düşman silahı kullanan kişinin yerini çok kolay bir şekilde belirleyebilirdi. Konusu açılmışken “*Farsak barutu*” ile vatan kurtaranlar başta olmak üzere bütün şehit ve gazilerin önünde saygı ile eğildiğimi ve Tanrı'dan rahmet dilediğimi belirtmek isterim (N.D.)

²⁴ Osmaniye ve çevresinde kurulan Kuvâ-yi Milliye birlikleri konusunda bilgi için bk. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, s. 223.

²⁵ Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım*, (Tarihsiz), s. 112.

müfrezeler, Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin girişlerine kadar sokulup hâkim oldular. Pozantı'da Fransızları kuşatarak geri çekilmeye mecbur etiler”²⁶.

150 kişiden oluşan bir Fransız ve Ermeni birliği, 19 Şubat 1920’de Haruniye (Düziçi) nahiyesine bağlı Gökçayır köyünü işgal etmek ve buraya yerleşen Haruniye (Düziçi) Kuvâ-yı Milliye’nin ikinci bölümünü ortadan kaldırmak için bir hareket düzenlerler. Köylüler, Fransız ve Ermeni birliklerinin Sabun çayı üzerindeki dar köprüden geçeceklerini önceden tahmin ederler. Bu köprü’nün başında pusu kurup bekleyen Kuvâ-yı Milliye milis güçleri, 15 Ermeni ve Fransız askerini öldürüp onları geri püskürtmüşlerdir. Bahçe’den yardıma gelen 25 kişilik Ermeni grubu da yolda pusuya düşülerek yok edilmiştir²⁷.

Fotoğraf 5: Sabun Çayı ve Gökçayır Hadisesinin Olduğu Alan²⁸

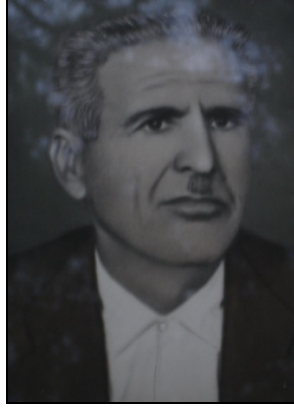
İşkencelere dayanamayan Türk halkı, 20 Şubat 1920’de Haruniye (Düziçi)’de Fransız ve Ermeni güçlerinin bulunduğu Ermeni mahallesini kuşatmıştır. Fransız ve Ermeniler, Fransızların Yarbaşı’ndaki karargâhından yardım istemek için 11 kişilik bir gurubu haberci göndermiştir. Fransızların Yarbaşı ile Haruniye (Düziçi) arasındaki irtibatını sağlayan 11 kişilik Ermeni-Fransız kuvvetine rastlayan Kuvâ-yı Milliye milis güçleri, bu birliği ortadan kaldırmıştır²⁹.

²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 310.

²⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, s. 83; Ürker, age., s. 8-9.

²⁸ Köprü yıkılmış, sadece ayakları kalmıştır. Resimde görünen alandaki kaya üzerlerinde hâlâ kurşun izleri bulunmaktadır.

²⁹ Dalkır, age., s. 190; Türker, age., s. 9.

Fotoğraf 6: Kuvâ-yı Milliye Hareketinde Büyük Kahramanlıklar Gösteren *Mehmet Fettahoğlu*

Haruniye (Düziçi)'de Kuvâ-yı Milliye milis güçlerinin iyice teşkilatlandığını anlayan Fransızlar, 27 kişilik bir Ermeni grubunu suikastlar yapmak üzere nahiyeye göndermişlerdir. Bu fedai grubu nahiyenin yakınlarında, Deliçay üzerinde çobanlar tarafından fark edilir. Suikast grubu, Fettahoğlu Hacı Halil ve *Fettahoğlu Mehmet*'in idaresindeki Kuvâ-yı Milliye grubu tarafından etkisiz hale getirilir³⁰.

Fotoğraf 7: Deliçay Hadisesinin Meydana Geldiği Alan

Osmaniye, Haruniye (Düziçi), Hasanbeyli, Bahçe ve çevresinde kurulan Kuvâ-yı Milliye milis güçleri, yaşadıkları bölgeyi Fransız ve Ermenilerin işgalinden kurtarmaya çalışırken aynı zamanda İskenderun limanından gelen silah ve askerlerin Antep tarafına geçirilmesine engel olmayı da

³⁰ Bu mücadele sırasında Acar Veli isimli bir Kuvâ-yı Milliyeci şehit olur. Acar Veli ailesi, bu olaydan sonra Şehitoğlu lakabını almıştır.

amaçlamışlardı. Zira Osmaniye, Bahçe üzerinden demiryolu ile veya Osmaniye - Hasانبeyli üzerinden karayolu ile Antep ve Urfa'ya geçecek asker ve silah, bu illerimizde Kuvâ-yı Milliye güçlerini zor duruma düşürecekti.

Haruniye (Düziçi)'de *Fettahoğlu Osman dolayısıyla Fettahoğlu Hacı Mahmut Çetesi'nin*, çoğunlukla Fettahoğulları'ndan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bir başka söyleyişle, eli silah tutabilen Fettahoğulları, *Fettahoğlu Hacı Mahmut* önderliğinde ülkenin kurtarılması için mücadele vermiştir³¹.

Fotoğraf 8-9: Haruniye (Düziçi) Yöresi Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin Öncülerinden Hacı Mahmut Fettahoğlu ve Mezar Taşı

Hacı Mahmut Fettahoğlu'nun amcazadesi *Fettahoğlu Mehmet* (1313/1895-96-1987)'in Fransızlar karşısında göstermiş olduğu kahramanlık, cesaret ve yararlılıklar hâlâ dilden dile anlatılmaktadır. Başka bir amcazadesi *Fettahoğlu Yusuf Türker*'in (1315/1897-1988) gayretleri ise destan oluşturacak kadar zengindir.

³¹ *Fettahoğlu Hacı Mahmut* ve bölüğünün faaliyetleri konusunda bilgi için bk. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, Ankara 2009, s. 223.

Fotoğraf 10-11: Kuvâ-yı Milliye Gazilerinden Mehmet Fettahoğlu ile (Fettahoğlu) Yusuf Türker'in Mezar Taşları

Fettahoğlu Hacı Mahmut Çetesi'nde yer alıp vatan savunmasına katılan diğer Fettahoğlu ailesi mensuplarından şimdiye kadar belirleyebildiğimiz şunlardır: Hasanbeyli'den *Salih Bahçeli* (1904-19.4.1979) (Dr. Devlet Bahçeli'nin babası), Hasanbeyli'den *Mehmet Fettahloğlu*, Hasanbeyli'den *Ağca Aksay* ve Hasanbeyli'den *Hasan Çanga*³², Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Hacı Rüstem*, Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Osman* (şehit olmuştur), Haruniye (Düziçi)'den *Mehmet Fettahloğlu*, Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Yusuf Türker*. Bunlardan Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Osman* şehit olmuştur.

Bölgede oluşturulan millî kuvvetler, düzenli ordular gönderilene kadar özetle şu mücadeleleri de vermişlerdir:

Stratejik öneminden dolayı, Fransızlar ile Türkler arasındaki en çetin mücadeleler Haruniye (Düziçi) bucağında yaşanmıştır. 300 kadar mevcudu olan Haruniye (Düziçi) Kuvâ-yı Milliyesi kasabanın dışında bulunmakta, her fırsatta Fransızlara baskınlar yapmaktaydı. Baskınlar karşısında büyük kayıplar veren Fransızlar, Haruniye (Düziçi)'nin güneyine, demiryolu boyunca çekilmek zorunda kalmıştır³³.

³² Hasan Bey (Çanga) (d. Bahçe-1896): Çukurova Bölgesi *Kuva-yı Milliye Hareketi*'nin öncülerindedir. Fransızların Çukurova'yı işgalinde tutuklanmış ve 5 ay hapisanede kalmıştır. Hapishaneden kaçtıktan sonra *Bahçe Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* üyeliği yapmıştır. Rivayete göre Hasan Çanga, Millî Mücadele'den sonra, soyadı kanunun çıktığı günlerde, Fettahoğlu Hasan, Ankara'ya Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyarete gitmiştir. Bu arada soyadı kanunu çıkmıştır. Atatürk, Hasan Bey'e Çankaya'ya izafeten Çanga soyadını vermiştir. Hasan Çanga, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1934-1946 yılları arasında 12 yıl Bahçe Belediye Başkanlığı yapmıştır.

³³ Çamurdan, age., s. 98.

15 Mart 1920'de Haruniye (Düziçi) bucağına yiyecek getiren Fransızlara Kuvâ-yı Milliye güçleri saldırmış, birlik darmadağın edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk tarafından bölgeye gönderilen Aydınoğlu Osman Tufan ve Yörük Selim Bey, 27 Mart 1920'de Maraş bölgesi Kuvâ-yı Milliye güçleri ile Haruniye (Düziçi)'ye gelmiş, çevrede oluşturulmuş Kuvâ-yı Milliye güçlerinin komutasını da üzerine almıştır. Aydınoğlu Osman Tufan ve Yörük Selim Bey komutasındaki mahallî güçler, sık sık Fransızlar ile çarpışmıştır. Her defasında yenilen Fransızlardan çok önemli miktarda silahı ganimet olarak eline geçiren Kuvâ-yı Milliye güçleri gittikçe donanımlı ve güçlü duruma gelmiştir³⁴.

30 Mart 1920'de *Fettahoğlu Yusuf (Türker)*, 25 arkadaşı ile Fransızların Taşoluk'taki emniyet karakoluna saldırmış ve burayı imha etmişlerdir. Karakolda bulunan 27 kişilik Fransız ve Ermeni birliği etkisiz hâle getirilmiştir³⁵.

2 Nisan 1920'de Fettahoğlu Mehmet, 12 arkadaşıyla Kızıldere'de Hamus çayının kuzey yakası Yellikaya mevkiinde kurulu durumdaki Fransız birliklerine ani olarak saldırmıştır. Silah seslerini duyan *Fettahoğlu Hacı Mahmut* komutasındaki Kuvâ-yı Milliyeciler de yardıma gelmiş, Fransız karargâhı tamamen imha edilmiştir. Burada büyük miktarda cephane ele geçirilmiş, ele geçirilen cephane ile Tapan sırtlarına yeni bir Kuvâ-yı Milliye Karakolu kurulmuştur³⁶.

4 Nisan 1920'de Fettahoğlu Hacı Mahmut'un idare ettiği Kuvâ-yı Milliye milis güçleri, Fransızların Yarbaşı'ndaki merkez karargâhına saldırmıştır. Kuvâ-yı Milliye mensuplarının grupları ustalıkla yönetmesi ve son derece isabetli atışları ile Fransız kuvvetleri hezimete uğratılmıştır. Çok sayıda asker kaybeden Fransız birlikleri, Kanlıgeçit'e kadar geri çekilmişlerdir. Burada Kuvâ-yı Milliyeciler önemli miktarda cephane ele geçirmişler, ele geçirilen cephaneler muhafaza altına alınmıştır³⁷.

18 Nisan 1920'de Kuvâ-yı Milliye grupları, Sarudüz mevkiinde 75 kişilik bir Fransız ve Ermeni bölüğüne rastlamışlardır. Bu birlik komutanları da dahil tamamı etkisiz hâle getirilmiş, ele geçirilen silahlar Çatalmazı silah deposuna nakledilmiştir³⁸.

³⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, Ankara 2009, s. 83; Çamurdan, age., s. 98-99.

³⁵ Türker, age., s. 12.

³⁶ Türker, age., s. 13.

³⁷ Türker, age., s. 14.

³⁸ Türker, age., s. 14.

23 Nisan 1920'de Kuvâ-yı Milliye gözcüleri, Osmaniye tarafından Haruniye köylerine zulüm yapmaya gelen 23 kişilik bir Fransız ve Ermeni birliğine rastlar. Bu birlik de tamamen yok edilmiştir³⁹.

İskenderun, Osmaniye, Antep hattı; hem karayolundan hem de demiryolundan Haruniye ve çevresi Kuvâ-yı Milliyecileri tarafından kesilmiştir. Antep'teki işgal güçlerine silah, asker ve yiyecek götüremeyen Fransızlar, bu defa Kilis-Antep karayolu ile bu açığı kapatmak istemiş, burada da Şahin Bey'in Elmalı köprüsü üzerinde verdiği mücadeleye takılmıştır⁴⁰. Her aşamada büyük kayıplar veren Fransız ve Ermeniler, gittikçe zayıflamaktaydı.

Kuvâ-yı Milliye güçleri arı gibi çalışıyor, her fırsatta Fransız-Ermeni işbirliğinde oluşan işgal kuvvetlerine büyük kayıplar verdiriyorlardı. Haruniye (Düziçi) ve çevresi Kuvâ-yı Milliyecileri *Fettahoğlu Mehmet*, *Vızzık Hasan* ve *Kundakçı Ahmet*; Fransızların Antep güçleri ile Adana güçleri arasındaki bağlantıyı engellemek için 15 Mayıs 1920'de Kanlıgeçit-Bahçe arasında yer alan *Ağcakoyunlu köyü* yakınlarında bulunan *Kökpınar* mevkiindeki tren raylarını ve köprüyü bozmuş ve cephane taşıyan bir Fransız treninin devrilmesine sebep olmuşlardır. Trenin devrildiğinde çevrede bekleyen Kuvâ-yı Milliyeciler, Ermeni ve Fransızlardan oluşan 150 kişilik Fransız birliğini yok etmişlerdir. Durumu haber alan Fransızlar, yardım için olay yerine 300 kişilik bir birlik göndermişler, çıkan çarpışmada Fransızlar tekrar ağır yenilgiye uğramıştır. Ele geçirilen Fransız silahları Çatalmazı silah deposuna gönderilmiştir⁴¹.

³⁹ Türker, age., s. 15.

⁴⁰ Akbıyık, agm., s. 816.

⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, s. 84; Çelik, age., s. 210; Dalkır, age., s. 190; Çamurdan, age., s. 98-99; Türker, age., s. 15-16. Ayrıca Palu du Vêou, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, adlı eserinde Fransız treninin devrilmesi ve Türk milisleri tarafından imha olayını detaylı bir biçimde anlatmıştır. (Geniş bilgi için bk. Vêou, age., s. 206-208)

Fotoğraf 12: Kuvâ-yı Milliye Milis Güçlerinin Bozarak Fransız Treninin Yuvarlamasına Sebep Olduğu Ağcakoyunlu Yakınlarındaki Köprüler

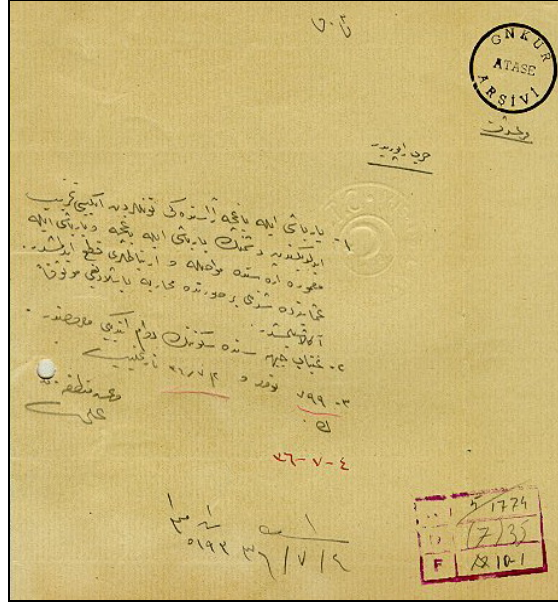
Diğer tarafta Fransız birlikleri Antep'i kuşatmışlar, şehri ele geçirmek için güneyden gelen yardımı bekliyorlardı. Yardım götüren Fransız birlikleri Türkler tarafından bozguna uğratıldığı için Antep'teki Fransız birlikleri cephanesiz kalmıştır. 26 Nisan 1920'de Antep'e saldıran Fransızlar cephane azlığından dolayı Türkler tarafından hezimete uğratılmıştır⁴².

20

4 Temmuz 1920'de Çukurova Cephesi'nden *Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâseti'ne*; K 13, K 12, K 15, K 20 Kumandanlıkları'na ve Zile'de Kolordu Kumandanı Re'fet Beğefendi'ye gönderilen harp raporlarında Yarbaşı ile Bahçe arasındaki tren yolları geçitlerinin tahrip edildiği; dolayısıyla Fransızlar, Antep tarafına silah ve cephane geçiremediği için Antep'te sükunetin hakim olduğu anlatılmaktadır⁴³.

⁴² Belen, age., s. 260.

⁴³ **Harp Raporudur:** Tel/2097. *Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâseti'ne*, K 13, K 12, K 15, K 20 Kumandanlıkları'na, Zile'de Kolordu Kumandanı Re'fet Beğefendi'ye 1. Maraş Cephesi'nde Yarbaşı ile Bahçe arasındaki tünellerden ikisi tahrip edildiğinden düşmanın bu iki mevki' ve Yarbaşı ile Ma'mure arasında müdâhele ve irtibatı kat' edilmiştir. Osmanîye'de şiddetli bir müsdeme başladığının istihbar edildiği Maraş Mıntika Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir. Ayıntab cihetinde sükûnet berdevamdır. 2. Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâseti'ne, mücâvir Kolordulara, Miralay Re'fet Beğefendi'ye 4/7/36 (4 Temmuz 1920) tarih ve 2097 numara ile yazılmış ve saat 2,50 sonra da Sivas Telgraf Merkezi'ne yazılmıştır. Lütfi. Yazılmıştır 4/7/36 (Genkur. ATESE Başk.lığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu No: 823, Gömlek No: 65, Belge No: 65/1)

Belge 1: 4 Temmuz 1920'de Çukurova Cephesi'nden Gönderilen Harp Raporlarından Birisi (Genkur. ATESE Başk.lığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu: 823, Gön: 65, Belge: 65-2)⁴⁴

Fransızlar, diğer cephelerde de büyük kayıplar vermekteydi. Fransızlar baştan beri Pozantı ve Gülek Boğazı'nı ele geçirmek için planlarını yapmışlardı. 5 Nisan 1920'de 3000 kişilik Fransız birlikleri Pozantı ve Gülek Boğazı'na yönelmişti. Gülek Boğazı'na giden yolda Kavaklıhan, önemli bir nokta idi. Burada yapılan şiddetli savaşta Fransız birlikleri ağır yenilgiye uğradı.⁴⁵ Fransızlar Mayıs 1920'de Kavaklıhan'ı tekrar geçmeyi denemişler, bütün modern silah ve eğitilmiş ordularına rağmen yine başarısız olmuşlardır⁴⁶.

Osmaniye yöresindeki çatışmaları yöneten Yörük Selim Bey, Temmuz 1920'de İslahiye Cephesi'ne gönderilir. Haruniye ve çevresinde sadece halktan oluşan Millî Kuvvetler kalmıştır. Bundan yaralanmak isteyen Fransızlar, Temmuz 1920'de İskenderun'dan getirdikleri kuvvetlerle güçlenmek istemişlerdir. Millî Kuvvetler hiç ara vermeden Fransızlara saldırmaya devam eder. Fransızlar bir kez daha Osmaniye'ye çekilmek zorunda kalır⁴⁷.

⁴⁴ **Harp Raporudur:** 1. Yarbaşı ile Bahçe arasındaki tünellerden ikisi tahrip edildiğinden düşmanın Yarbaşı ile Bahçe ve Yarbaşı ile müfreze arasında muvasala ve irtibatları kat' edilmiştir. Osmaniye'de şiddetli bir surette muharebe başladığı mevsüken anlaşılmıştır. 2. Ayıntab cephesinde sükûnetin devam ettiği ma'rûzdur. 3. 799 numara ve 12/7/1336 tarihinde Maraş Mıntıka Kumandanı Ali 4/7/1336 (4 Temmuz 1920) (Genkur. ATESE Başk.lığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu: 823, Gön: 65, Belge: 65-2).

⁴⁵ Arıkoğlu, age., s. 112-113; Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Ankara 1970, s. 93-98.

⁴⁶ Ener, age., s. 105-123.

⁴⁷ Çelik, age., s. 210-211.

2. Çukurova Bölgesi'nde Düzenli Ordular ve Yörede Oluşturulan Millî Kuvvetlerin Birleşmesi:

Mustafa Kemal Atatürk ve Fevzi Çakmak, 5 Ağustos 1920'de cepheleri ziyaret etmek amacıyla Pozantı'ya gelmiştir. Pozantı, Adana il merkezi haline getirilmiş, Çukurova'nın Fransızların işgalinden kurtulması için 8 Ekim 1920'de "Pozantı Kongresi" yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşı Mehmet Nuri Bey'i Adana Valisi ve 41. Tümen Komutanı olarak görevlendirmiş, askerî ve sivil çatıyı tek çatı altında toplamıştır⁴⁸.

Pozantı Kongresi ile birlikte sivil ve askerî birliklerin tek noktadan idaresinden sonra bölge halkı, cesaretlenmiş, Fransızlara karşı direnişini şiddetlendirmiştir. Mehmet Nuri Bey, bölgeye geldikten sonra bölgedeki bütün Kuvâ-yı Milliye güçleri Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığını yaptığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin emrinde çalışmaya başlamıştır. Güçlerin tamamı aynı noktada toplandıktan sonra Fransızlarla çok şiddetli savaşlar yapılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Çukurova Cephesi'nin bu aşamasını Nutuk'ta şöyle özetlemiştir: "*Fransız işgal bölgelerinde ve cephelerinde millî kuvvetler, her gün daha esaslı bir şekilde teşkilâtlanıyordu. Millî kuvvetler, ordu birlikleri ile de desteklenmeye başlamıştı. İşgal kuvvetleri, her tarafta sıkı ve şiddetli bir şekilde zorlanıyordu.*"⁴⁹

22

Kovanbaşı Çarpışmaları: Sivil ve askerî güçler birleştirildikten sonra Fransızlarla Türkler arasındaki Osmaniye çevresinde ilk önemli savaş Kovanbaşı'nda gerçekleşmiştir. Osmaniye Bölge Komutanlığı ile Fransızlar arasında gerçekleşen savaş 10 Ekim 1920'de Fransız topçularının ateşle başlamıştır. Fransız ateşine Türk piyadeleri ve milis kuvvetleri karşılık vermiş ve Fransız birlikleri geri püskürtülmüştür. Başarısız olan Fransızlar, kuvvetlerinin Haruniye (Düziçi)'de bulunan kısmını Kovanbaşı sirtlarına yönlendirmişlerdir. 26. Alay ile Fransız kuvvetleri birbirine 20-30 metreye kadar yaklaşmıştır. Özellikle Kuvâ-yı Milliye'nin Haruniye Millî Bölük Komutanı Yeşiloğlu Mehmet ile İbrahim Hakkı, Kuvâ-yı Milliye'nin Bahçe Millî Bölük Komutanı *Fettahoğlu Hacı Mahmut*⁵⁰ ile Kötüoğlu Mustafa emirlerinde bulunan kıtaları sevk ve idarede gösterdikleri maharet, hayatlarını esirgemekte gösterdikleri fedakarlık tarih kitaplarına nakşedilmiştir.⁵¹ Sonuçta milis kuvvetlerinin yardımıyla Fransızlar geri püskürtülmüştür. Sekiz saat

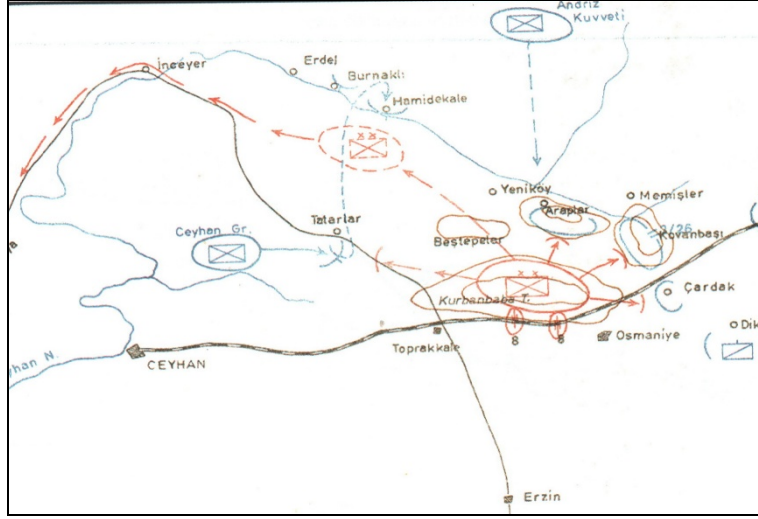
⁴⁸ Süleyman Hatipoğlu, *Orta Toros Geçitlerinde Türk-Fransız Mücadelesi*, Hatay 1999, s. 114-132; Ener, age., s. 200-207.

⁴⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 310.

⁵⁰ Kemal Çelik, Bahçe Bölük Komutanının adını *Hacı Bey* olarak vermiştir. Geniş bilgi için bk. Çelik, age., s. 214.

⁵¹ Çamurdan, age., s. 111-112.

süren savaşta Fransızlar büyük kayıplar vererek Ceyhan'ın kuzeyine geri çekilmek zorunda kalmışlardır⁵². Dörttyol Kaymakamlığı'nın verdiği bilgilere göre Ermeni-Fransız birliğinin Kovanbaşı Savaşı'ndaki kaybı yaklaşık 1000 kişidir⁵³.

Kroki 1: Kovanbaşı Çarpışması Krokisi (10-13 Ekim 1920)

(Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, Kroki: 23)

Kanlıgeçit Savaşları: 1 Kasım 1920'de Fransız kuvvetleri hiç bir direnişle karşılaşmadan Kanlıgeçit'e kadar ilerlemişlerdi. Yerpuz'a çekilen Türk kuvvetleri, iki gün içerisinde toparlanmıştı. Aydınolu Tufan Bey'in komutasındaki 500 kişilik kuvvet, Haruniye (Düziçi)'ye ulaşmıştı.

26. Alay 350 mevcudu ile Kızıldere köyünün güneyine yerleşmişti. 120 mevcutlu Karayigit ve Yarpuz Kuvâ-yı Milliye güçleri Kanlıgeçit'in kuzeyinde mevzilenmişti. Yeşiloğlu Mehmet, İbrahim Hakkı, *Fettahoğlu Hacı Mahmut* ve Kötüoğlu Mustafa'nın komuta ettiği 280 mevcutlu Haruniye (Düziçi) bölükleri Karatepe ve Yarbaşı'nda konuşlanmıştı. Osman Tufan Bey komutasındaki güçlerin bir kısmı Şekerderesi'ne ve Burkaçlı'ya yerleştirilmiş; bir kısmı da Bahçe yolunu kapatmak üzere Bahçe'ye gönderilmişti. 8 Kasım 1920'de Fransız kuvvetlerinin ateşi ile başlayan savaş, aralıksız üç gün sürmüştür.

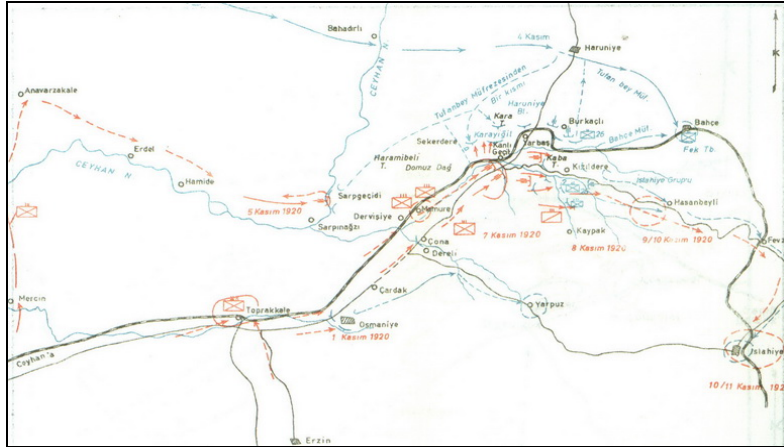
⁵² Çelik, age., s. 211-215.

⁵³ Çelik, age., s. 214; Hatipoğlu, age., s.133-134; Çamurdan, age., s. 110-111; Belen, age., s. 267. Kovanbaşı Çarpışmaları konusunda geniş bilgi için bk. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, Ankara 2009, s. 221-223.

Fotoğraf 13: Fransız-Ermeni Birlikleri ile Türk Birlikleri Arasında Gerçekleşen Savaşlara Mekan Olan Şekerdere Köyü ve Kanlıgeçit

Yörede teşkilatlanılan Kuvâ-yı Milliye güçleri ile düzenli ordunun bir araya gelmesi ile oluşan Türk kuvvetlerinin direnişi karşısında Fransız-Ermeni birlikleri başarıya ulaşamamıştır. Çarpışmalar, 9 Kasım 1920'ye kadar devam etmiş, Fransızlar, çok büyük kayıplar vererek kuvvetlerini Kanlıgeçit üzerinden Hasanbeyli'ye geçirebilmişlerdi. Oradan İslahiye'ye geçen Fransız-Ermeni birlikleri Antep'e de ulaşmışlardır⁵⁴. Bu savaşta her şeyden önemlisi Türkler, modern silahlara ve eğitilmiş bir orduya sahip Fransızlar karşısında fazla kayıp vermemişlerdir⁵⁵.

Kroki 2: Kanlıgeçit Savaşları

(Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, Kroki: 24)

⁵⁴ Kanlıgeçit Savaşları konusunda geniş bilgi için bk. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi*, s. 223-226.

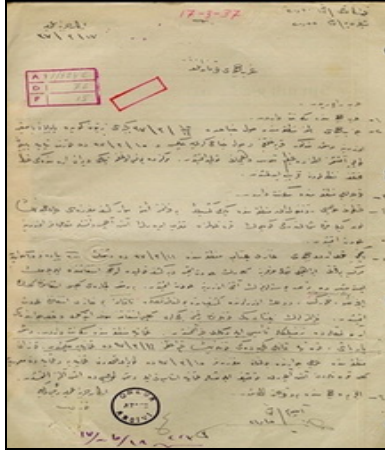
⁵⁵ Çelik, age., s. 215-218; Hatipoğlu, age., s. 134-135.

Bu olaydan sonra Fransızlar; Antep'e asker ve teçhizat göndermiş olmalarına rağmen Antep'ilerin verdiği mücadele sonucunda orada da zor duruma düşmüşlerdir. Ayrıca çok kayıp veren Fransızlar, Haruniye (Düziçi)'den çekilmiş, buraya millî kuvvetler hakim olmuştur⁵⁶.

Fadıl Muharebesi: Çukurova'da bulunan Türk kuvvetlerinin önemli bir kısmı, 2-3 Ekim 1920'de Konya'da çıkan Delibaş Ayaklanmasını bastırmak üzere Konya'ya kaydırılmıştır. Bunu fırsat bilen Fransızlar, Adana ve çevresinde genel bir taarruza başlamışlardır. Taarruz iki yönde yürütülmüştür. Bir kol Türk kuvvetlerinin merkezi olan Pozantı ve Orta Toros Geçidi'ni ele geçirmek üzere güneye yönelmiştir. Fransızlar modern silahlarla başlattıkları savaşta ilk günlerde başarılı olmuş, ancak Konya'dan gelen millî kuvvetlerle Fransızlar ağır bir yenilgiye uğratılmıştır⁵⁷.

3. Çukurova Cephesi'nde Fransız-Ermenilerin Yenilmesi ve Anlaşma Süresi:

Fransızlar, Güney Cephesinde üst üste aldıkları yenilgiden sonra geri çekilmeye başlamışlardır. Erkân-ı n Harbiyye-i Umûmiyye Re'isi Vekîli Fevzi tarafından 17 Mayıs 1921'de Garp Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği Harp raporu telgrafının 2 ve 5. maddeleri Güney Cephesi'nden Fransızların çekilmesi ile ilgilidir.

Belge 2: Fransızların Güney Cephesinden Çekilme Sürecini Bildiren Harp Raporu (Genkur. ATESE Başk.lığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu no:599,Gömlek no:43, Belge no:43/1)⁵⁸

⁵⁶ Dalkır, age., s. 190; Çamurdan, age., s. 98-99; Türker, age., s. 15.

⁵⁷ Hatipoğlu, age., s.135-136.

⁵⁸ **2. madde:** Cenup Cephesi Adana mıntkasında sol cenahta 15/16/3/37 gecesı Zeytunköy'de yapılan baskın üzerine düşman mezkür karye halkı ve sol cenahtı geriye çekmiş ve 15/3/37'de Kurttepe'ye

Fransızlar; Kanlıgeçit, Kovanbaşı ve Fadıl Muharebesi'nde aldıkları ağır yenilgilerden sonra bu çetin mücadele karşısında Anadolu'da tutunamayacağını anlamış, barışın kendileri için bir çıkış yolu olacağını düşünerek Ankara Hükümeti'ne barış teklif etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Çukurova Cephesi'nde barışa giden yolu Nutuk'ta şöyle anlatmaktadır:

“Efendiler, bu durum üzerine Fransızlar, 1920 Mayısından başlayarak bizimle temas ve görüşme imkânları aradılar. Önce Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu şahıslar, İstanbul'dan önce Beyrut'a gitmişlerdi. Eski Van Milletvekili Haydar Bey bunlara aracılık ediyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden elle tutulur bir sonuç çıkmadı

Fakat, Mayıs sonlarına doğru, Suriye Fevkalâde Komiseri adına hareket eden Mösyö Duquest adında bir zatın başkanlığında bir Fransız Heyeti Ankara'ya geldi. Bu hey'etle yirmi günlük bir ateşkes anlaşması yaptık. Bu geçici anlaşma ile, biz Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlama hedefini güdüyorduk

Efendiler, bu Fransız hey'etiyle yaptığım yirmi günlük ateşkes anlaşması, Büyük Millet Meclisi'nde bazılarının itirazlarına uğradı. Oysa, benim bu anlaşmayı kabul etmekle sağlamak istediğim yararlar şunlardı

*Önce, Adana bölge ve cephelerinde bulunan ve kısmen askerle de takviye edilen millî kuvvetleri, sükûnetle yeniden düzenlemek istiyordum. **Millî kuvvetlerin bu çarpışma aralığında dağılabileceklerini de dikkate alarak, ateşkes tebliği yanında bazı tedbirlerin alınmasını da emrettim. Bundan başka, Efendiler, önemli saydığım siyasî bir yararlanmayı da hesaba katıyorum. **Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, daha İtilâf Devletleri'nce elbette ki tanınmamıştı. Aksine, memleket ve*****

yapılan topçu ateşimiz Adana'da azim telaş ve heyecanı tevlit etmiştir. Merkez'de Yunusoğlu'na Tilkiviran arasındaki hat muhtelif noktalardan tahrip edilmiştir. ... **5. madde:** İkinci Kolordu Cephesi Gazi Ayıntab Mıntıkası'nda 16/3/37'de düşmanın 200 piyade ve 15 süvariden mürekkep bir kuvveti İbrahimli şimal sırtlarına gelerek avdet etmiş ve bir keşif kolu da Ereklince istikametinde ilerlemek istemişse de tarassut postalarımızın ateşi üzerine avdet etmiştir. Bir düşman arabası Kilis istikametinden gelerek İncesu, Hamurkeş, Dölek üzerlerinde keşfiyatta bulunduktan sonra Takanboğazı istikametinden avdet etmiştir. Fransızların Ayıntab'daki kuvvetlerinin bir kısmını geceleri Kilis istikametine sevk ettikleri ve kasaba civarındaki aralıklarda zeminlikler te'sis eyledikleri haber alınmıştır. *Osmaniye mıntıkası'nda sükûnet vardır. Düşman Yarbaşı, Karatepe, Kanlıgeçit'teki kuvvetlerinin kısm-ı a'zamını 17/3/37 de Osmaniye'ye çekmiştir.* Kozan mıntıkasında Arablı civarında bulunan müfrezemiz 15/3/37 de Toprakkale'den Osmaniye'ye ve Osmaniye'den Ma'mure'ye gelmiş, trenlerden ateş açarak tevkif eylemişler. Osmaniye İstasyonu ile düşman topçusu da ateş altına alınmıştır. (Genkur. ATESE Başk.lığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu no: 599, Gömlek no: 43, Belge no: 43/1).

milletin kaderiyle ilgili konularda, İstanbul'da Ferit Paşa Hükümeti ile ilişki ve işlemlerde bulunmakta idiler. Bu bakımdan, **Fransızlar'ın İstanbul Hükümetini bir tarafa bırakıp bizimle görüşmeleri ve herhangi bir konuda uyuşmaları, o gün için sağlanması yararlı önemli siyasî bir nokta idi.** Bu ateşkes görüşmesinde, millî sınırlarımız içerisinde olup da **Fransızlar tarafından işgal altına alınmış bulunan bölgelerin tamamıyla boşaltılmasını açık ve kesin bir dille istedim.** Fransız delegeleri, bu konuda yetki almak üzere Paris'e gitmek mecburiyetini ileri sürdüler. Yirmi günlük ateşkes anlaşması, bir bakıma daha esaslı bir anlaşma yapmak için yetki almaya zaman bırakmak gibi kabul edildi. Efendiler, bu görüşme ve konuşmalarımızdan **bende uyanan izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları merkezinde idi.** Bu düşünce ve inancımı, Meclis'e ifade etmiştim. ..."⁵⁹.

Çukurova'da verilen mücadelelerin sonucu olarak 20 Ekim 1921'de Ankara'da, Fransız Hükümeti ile Ankara hükümeti arasında "Ankara İtilafnamesi"⁶⁰ imzalanmıştır. Ankara Anlaşmasının sonucu olarak 1 Aralık 1921'de Adana'da hükümet meydanındaki Fransız bayrağı indirilmiş, yerine Türk bayrağı asılarak Fransız işgali sona ermiştir. 5 Aralık 1921'de Adana ve çevresi tamamen Türklerin eline geçmiştir.

Anlaşma imzalandıktan sonra bölgedeki Fransız birliklerine haber verilmiştir. Ancak Ermenilerin kıskırtmasıyla Fransız birlikleri Osmaniye ve çevresinde ateşkes uymamış, zırhlı otomobillerle Osmaniye'ye giderek şehri yakmışlardır⁶¹. Osmaniye ve çevresinden çekilmeme konusundaki Ermenilerin direnişi 20 gün sürmüş, 24 Aralık 1921'de burası da Türk kuvvetlerine teslim edilmiştir.

Çukurova'da verilen bu mücadele sırasında, görüldüğü gibi, Fettahoğulları ailesi mensuplarının tamamı millî kuvvetlerin içerisinde yer almıştır. Mücadelelerin sonunda Türkiye Millet Meclisi tarafından, diğer hizmeti geçen yöre halkı ile birlikte, 29.11. 1920'de kabul edilen *66 Sayılı İstiklal Madalyası Kanunu*'na göre *Fettahoğlu Hacı Mahmut*, Hasanbeyli'den *Salih Bahçeli* (Dr. Devlet Bahçeli'nin babası) (1904-19.4.1979), Hasanbeyli'den *Mehmet Fettahloğlu*, Hasanbeyli'den *Ağca Aksay* ve Hasanbeyli'den *Hasan Çanga*. Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Hacı Rüstem*, Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Osman* (şehit olmuştur), Haruniye

⁵⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 310-311.

⁶⁰ *Ankara Anlaşması* ve bu anlaşmanın maddeleri için bk. Ener, age., s. 277-292; Belen, age., s. 272-273

⁶¹ Çamurdan, age., s. 105.

(Düziçi)'den *Mehmet Fettahloğlu*⁶², Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Yusuf Türker* Millî Mücadele'deki hizmetlerinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından *İstiklal Madalyası* ile taltif edilmiştir⁶³. Bunlardan Haruniye (Düziçi)'den *Fettahoğlu Osman* şehit olmuştur.

Fotoğraf 14 ve Belge 3: Hasanbeyli'den Mehmet Fettahloğlu'nun İstiklal Madalyası ve Beratının Noter Tasdikli Belgesi

⁶² Mehmet Fettahloğlu, madalya ile birlikte maaş da verildiğini öğrenince “Ben ne madalya ne de maaş için savaştım. Ben vatanım ve namusum için savaştım.” diyerek madalyayı ve maaşı almayı gitmemiştir.

⁶³ 29.11. 1920'de kabul edilen **66 Sayılı İstiklal Madalyası Kanunu**'nun **1. maddesi**: “İstiklal madalyası bilfiil kuta başında, cephede veya dahili isyanları teskinde hamaset ve fedakarı asarı gösteren erkan, ümera ve zabitan ve efrat ve milli kahramanlara ve cephe gerisinde ulvi maksadın husulü için mesai ibraz edenlere ve istiklali milli uğrunda fedayı hayat eden şehitlerin büyük oğluna, yoksa büyük kızına, yoksa pederine, o da yoksa validesine, o da yoksa zevcesine verilir.” **5. maddesi**: “Büyük Millet Meclisi azalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephede bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki mebus olup da aynı zamanda cephede bilfiil hidematı mesbuk ve birinci madde mucibince de madalyaya kesbi istihkak edenlerin şeridi nısfı yeşil ve nısfı diğeri kırmızı olacaktır ve bu baptaki teklifin Meclis Reisinin inhasıyla Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve tasdikli lazımdır”.

Fettahoğlu Salih Bahçeli'nin İstiklal Madalyası, miras olarak Dr. Devlet Bahçeli'ye intikal etmiştir⁶⁴.

Fotoğraf 15 ve Belge 4: Hasanbeyli'den Salih Bahçeli'nin Miras Olarak Dr. Devlet Bahçeli'ye İntikal Eden İstiklal Madalyası ve İstiklal Madalyası Beratı

Fransızlar ve Ermeniler Çukurova'dan çekildikten sonra bütün kuvvetler, Fransızlardan ele geçirilen ve Fransızların anlaşma gereğince bıraktığı cephanelerle birlikte, çok kısa bir süre içerisinde Batı Cephesi'ne kaydırılmış, Türk - Yunan kuvvet dengesi Türk milletinin lehine değişmiştir. Nitekim

⁶⁴ 29.11.1920'de kabul edilen **66 Sayılı İstiklal Madalyası Kanunu'nun ek 2. maddesi:** "İstiklal madalyasını hamil olanlardan vefat edenlerin istiklal madalyası erkek oğullarının en büyüğüne, erkek oğlu yoksa kız çocuklarının büyüğüne, yoksa pederine, o da yoksa validesine, o da yoksa zevcesine intikal eyer. Bunların vefatından yine bu suretle intikal eder. Bunlardan biri vefat edipte tertip dahilinde varis bulunmadığı halde diğer tabakada bulunanlara veya onların veresesine aynı suretle intikal eyer".

Mustafa Kemal Atatürk bu durumu Nutuk'ta şöyle açıklar: “29 Aralık 1920 günü Kütahya'yı işgal ettiler. Batı ve Güney Cephesi'nden hareket eden bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30-40 kilometre ilerisine ve Gediz yönünde bir hatta birleştiler”⁶⁵.

Güneydeki Kuvâ-yı Milliye birlikleri, Batı Cephesine kaydırıldığında Fettahoğlu ailesi mensupları da Yunanlılara karşı savaşmış, buradan şehit vermeden geri dönmeyi başarmışlardır.

Sonuç:

Fransız işgal kuvvetleri ile dışarıdan, Ermeni kuvvetleri ile içeriden tam anlamıyla kuşatılan yöre halkı, Çukurova mücadelesi ile tam bir destan yazmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydınolu Osman Tufan ve Yörük Selim Bey'i bölgeye göndermesi ile yöre halkı güç birliği yapmıştır. Yine Mustafa Kemal Atatürk tarafından yakın arkadaşı Mehmet Nuri Bey'i Adana Valisi ve 41. Tümen Komutanı olarak görevlendirmesi ile askerî ve sivil güçler tek çatı altında toplanmıştır.

Askerî ve sivil güçler el ele vererek modern silahlara ve uçaklara sahip Fransız ve Ermeni güçlerini yenerek her şeyden önce Türk yurdunda bir Ermeni devleti kurulmasına engel olmuştur⁶⁶.

Maraş, Antep, Urfa ve Adana'da verilen mücadeleler ve arkasından gelen başarı, bütün Türk milletini umutlandırmış; kuvvetler dengesinin Türk milletinin aşırı derecede aleyhine olmasına rağmen zafer kazanılabileceğini göstermiştir. Çukurova'daki başarı; o tarihlerde Batı Cephesi'nde mücadele veren Türk milletinin moralini yükseltmiş, daha azimli hâle getirmiştir.

Ankara Anlaşması ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, içte ve uluslar arası boyutta büyük bir siyasî zafer kazanmıştır. Bu anlaşma ile Türklere karşı kurulan ortak cephe parçalanmış, ortak cephe içinde yer alan Fransa, Ankara Hükümeti'ni tanımıştır. Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hedefleri ve ilkeleri ilk kez batılı devletlerin bir tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca tamamen yabancı kontrolüne girmiş olan İstanbul Hükümeti devre dışı kalmış, hatta İstanbul Hükümeti de bütün umudunu Ankara'ya bağlamıştır. Türk milleti, artık bütün yönünü Ankara'ya çevirmiştir.

Anadolu'nun dört bir yanından Adana'da bir Ermeni Devleti kurma umuduyla Çukurova'ya göç eden Ermeniler, burada Türklere bin bir işkence yapmışlar, bu bölge halkını sırtından hançerlemişlerdir. Ankara

⁶⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 370.

⁶⁶ Aslında 5 Ağustos 1920 günü Fransızlara rağmen Dr. Mihran Damatyan başkanlığında Adana Valiliğini basarak “*Kilikya Hristiyan Cumhuriyeti*”ni kurduklarını ilan ederek asıl niyetlerini ortaya koymuşlardır. Ancak bu devletin (?) ömrü birkaç saat sürmüştür. Geniş bilgi için bk. Çelik, age., s. 425-426.

Anlaşması'ndan sonra hesaba çekileceğini düşünen yaklaşık 150.000 Ermeni; Suriye, Lübnan, Kıbrıs, İstanbul ve Mısır'a göçmüştür⁶⁷.

Fransızlar, Çukurova'ya getirdiği savaş malzemeleri ve silahları, Ankara Hükümeti'ne dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devretmiştir⁶⁸. Fransa'nın verdiği silahlarla birlikte Çukurova'da bulunan Türk birlikleri Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Bunun sonucu olarak Türk - Yunan silah ve asker dengesi Türlerin lehine düzelmış, Türk milletinin bu cephede daha güçlü olmasını sağlamıştır.

⁶⁷ Durmuş Yalçın vd, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Ankara 2002, s. 245-253.

⁶⁸ Belen, age., s. 273.